

ФІКТИВНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ**FICTITIOUS BUSINESS AS A THREAT ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE****Соколов А.А., магістр права,
помічник судді***Господарський суд Запорізької області***Соколова В.А., магістр права,
помічник заступника голови***Господарський суд Запорізької області*

У цій статті мова йдеться про фіктивне підприємництво як однієї із актуальних загроз економічній безпеці України. Обґрунтовано, що фіктивна діяльність суб'єктів господарювання є формою прояву тіньової економіки, яка направлена на отримання прихованої економічної вигоди шляхом документарного супроводження реально нездійснюваної підприємницької діяльності та є загрозою економічній безпеці держави.

Стаття розглядає різні форми та види фіктивної діяльності суб'єктів господарювання в Україні. На підставі аналізу законодавства (Кримінальний кодекс України, Господарський кодекс України, офіційні типологічні дослідження Державної служби фінансового моніторингу України) та наявних наукових підходів здійснена класифікація фіктивної діяльності суб'єктів господарювання, виокремлені головні та допоміжні фіктивні суб'єкти господарювання, проаналізовано діяльність фіктивних суб'єктів господарювання багаторазового та одноразового використання тощо.

У межах дослідження автор звертає свою увагу на сутність фіктивного підприємництва, аналізуючи при цьому різноманітні точки зору на це негативне явище, які представлені у правовій літературі. При цьому робиться зауваження, що дані визначення базувалися на діючій у час їх публікування кримінальній забороні фіктивного підприємництва, і відповідно враховували наявні в кримінальній нормі недоліки. Однак, законодавець, ігноруючи численні доктринальні доробки та викладені в них зауваження і пропозиції вдосконалення нормативного інструментарію, вибрав шлях декриміналізації фіктивного підприємництва. Акцентується увага, що таке рішення законодавця базувалося на необґрунтованому та суперечливому законопроекті, сутність аргументації якого вказувала на необхідність посилення боротьби із зловживаннями, які практикують правоохоронці, а висновком якого була декриміналізація відповідальності за фіктивне підприємництво.

Автор статті аргументує важливість проведення аналізу фіктивної діяльності суб'єктів господарювання не лише як правового явища, а й як економічного явища, оскільки є нагальна необхідність звертати увагу на причини та умови, які сприяють виникненню фіктивної діяльності, її масштабам, загрозам тощо.

Робиться висновок про те, що кримінально-правова доктрина, після декриміналізації кримінальної відповідальності за фіктивне підприємництво не оставила поза увагою це питання, а знов повертається до нього з врахуванням попередніх нормативних прорахунків, що походить із тесту законопроекту, у якому диспозиція ст. 6.4.6 передбачає зовсім інший підхід до розуміння фіктивного господарювання, ніж той, що був у ст. 205 КК.

Ключові слова: фіктивне підприємництво, кримінальна відповідальність, ухилення від сплати податків, податкове шахрайство, тіньова економіка, тіньова схема, легалізація, економічний злочин, суспільна безпека, тінізація економіки.

This article is about fictitious entrepreneurship as one of the urgent threats to the economic security of Ukraine. It is substantiated that the fictitious activity of business entities is a form of manifestation of the shadow economy, which is aimed at obtaining hidden economic benefits through documentary support of business activities that are not actually carried out and is a threat to the economic security of the state.

Within the framework of the study, the author draws attention to the essence of fictitious entrepreneurship, while analyzing various points of view on this negative phenomenon, which are presented in the legal literature. At the same time, it is noted that these definitions were based on the criminal prohibition of fictitious entrepreneurship in force at the time of their publication, and accordingly took into account the shortcomings in the criminal law. However, the legislator, ignoring numerous doctrinal amendments and the comments and suggestions for improvement of the regulatory toolkit, chose the path of decriminalization of fictitious entrepreneurship.

Attention is drawn to the fact that such a decision of the legislator was based on an unfounded and controversial draft law, the essence of the argument of which indicated the need to strengthen the fight against abuses practiced by law enforcement officers, and the conclusion of which was the decriminalization of responsibility for fictitious entrepreneurship.

The author of the article argues the importance of conducting an analysis of fictitious activity of business entities not only as a legal phenomenon, but also as an economic phenomenon, since there is an urgent need to pay attention to the reasons and conditions that contribute to the emergence of fictitious activity, its scope, threats, etc.

It is concluded that the criminal law doctrine, after the decriminalization of criminal liability for fictitious entrepreneurship, did not ignore this issue, but returned to it again taking into account previous normative miscalculations, which comes from the test of the draft law, in which the provision of Article 6.4.6 provides for a completely different approach to the understanding of fictitious management than the one in Article 205 of the Criminal Code.

Key words: fictitious business, criminal liability, tax evasion, tax fraud, shadow economy, shadow scheme, legalization, economic crime, public danger, shadow economy.

Постановка проблеми. Після вступу України на шлях до незалежності, наприкінці попереднього століття, постали головні питання про побудову економічної системи держави. З тих часів і до сьогодні продовжуються в сфері економіки трансформаційні процеси направлені на вдосконалення господарських відносин, побудову необхідних інститутів, у тому числі і правових. Між тим, позитивні результати ринкових реформ у державі супроводжувались і негативними явищами, одним з яких, найбільш вагомим за своїми наслідками для суспільства, стала тіньова економіка. Якщо вірити офіційним даним то рівень тіньової економіки в Україні на початок 2021 року

дорівнював 31% від обсягу ВВП держави [1, с. 2]. Як бачимо не менш третини внутрішнього валового продукту держави формують економічне підґрунтя для злочинності, і у першу чергу для кримінальних правопорушень у сфері господарювання. Виходячи із соціальної сутності злочинності та розуміння її у якості окремої соціальної системи, слід наголосити, що перевищення розміру її економічного потенціалу легального соціуму може визвати необоротний процес розпаду останнього, що автоматично призведе до знищення держави. Орієнтуючись на наведену позицію, враховуючи зафіксований наразі обсяг тіньового сектору економіки, важко переоцінити важливість досліджень спе-

цифіки економічних злочинів, як загалом, так і окремих її видів.

Серед генеруючих складових тіньового сектору обігу товарів та послуг, виділяється своєю масштабністю та потенціалом породження умов для поширення нелегальної економічної практики фіктивне підприємництво. Доволі часто такий вид господарювання використовується як інструмент для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. При цьому фіктивне підприємство дає можливість таке майно та кошти перевести у безготівковий «легальний» коштів. Проведені у доктрині дослідження такої діяльності виявили різноманітні засоби до яких вдаються злочинці з метою створення враження наявності дієвих, законних фінансово-господарських відносин між контрагентами, одним із яких виступає фіктивне підприємство. За думкою вчених, такі фіктивні угоди є «потужним джерелом тіньових доходів і вкрай небезпечним інструментом тінзації суспільно-економічних відносин. Вони супроводжують переважно частину ухилень від оподаткування та інші економічні злочини – від привласнення шляхом «переведення» майна державних підприємств у комерційні структури до хабарництва та відмивання коштів злочинного походження [2, с. 4].

Таким чином, необхідність попередження діяльності фіктивних суб'єктів господарювання в Україні є нагальною проблематикою сьогодення, що обумовлює високу ступінь актуальності подальших теоретичних досліджень у цій сфері.

Аналіз наукових публікацій. Фіктивні дії у сфері підприємництва були предметом дослідження у працях таких вчених, як Л. Л. Лазебник, Ю. В. Опалінський, М. П. Марчук, Л. М. Дудник, А. А. Смирнов, В. М. Важинський, І. І. Мазур, А. В. Оніщик, В. В. Бондарчук, В. Л. Давиденко та ін.

Окремі наукові роботи охоплювали фіктивне підприємство, як один із видів злочинних посягань економічної спрямованості. Так, В. М. Гринчак, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. Ф. Зелінський, М. І. Камлик, М. Й. Коржанський, В. В. Сташис, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. І. Шакун, Ю. С. Шемчушенко, О. М. Яковлев та інші відомі криміналісти торкалися окремих аспектів кримінальної відповідальності за цей злочин та приділяли увагу заходам протидії економічним злочинам.

Комплексний підхід до аналізу фіктивного підприємництва у правовій науці знайшов свій вияв на монографічному рівні, як з кримінально-правових позицій (Е. П. Соловйов «Теоретичні та практичні питання кримінальної відповідальності за фіктивні дії в підприємстві», 2005 рік; В. В. Бондарчук «Кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України)», 2013 рік), так і з кримінологічних (А. С. Мікіш «Запобігання фіктивному підприємництву в Україні», 2016 рік).

Е. П. Соловйов у своїй праці зосередив увагу на розгляді підстав та принципів криміналізації фіктивних дій в підприємстві, проаналізував досвід іноземних держав у протидії фіктивним діям в підприємстві кримінально-правовими засобами, розкрив сутнісні аспекти поняття злочинів у сфері господарської діяльності та критерії їх систематизації. Крім цього вчений ґрунтовно дослідив об'єктивні та суб'єктивні ознаки фіктивних дій в підприємстві, а також кваліфікуючі ознаки такого правопорушення. Не оминув своєю увагою він і особливості відмежування фіктивних дій в підприємстві від суміжних злочинів [3].

В. В. Бондарчук провів історико-правовий аналіз прийняття та розвитку законодавства, що регламентувало кримінально-правову охорону господарської та підприємницької діяльності; дослідив кримінальну відповідальність за фіктивне підприємництво яке передбачене законодавством деяких зарубіжних держав; визначив об'єктивні та суб'єктивні ознаки юридичного складу фіктивного під-

приємництва та виявив їх специфічні характеристики; виявив особливості кваліфікації злочину, передбаченого ст. 205 КК України та призначення покарання за його вчинення; сформулював пропозиції щодо вдосконалення юридичних ознак ст. 205 КК України. До предмету цього дослідження також ввійшла проблематика кваліфікації фіктивного підприємництва та його відмежування від суміжних злочинів, та питання караності фіктивного підприємництва [4].

А. С. Мікіш, застосовуючи кримінологічні інструменти з'ясував стан наукового розроблення та визначив методологію вивчення запобігання фіктивному підприємництву в Україні; розкрив поняття, ознаки та правову регламентацію запобігання фіктивному підприємництву в Україні; здійснив аналіз зарубіжного законодавства і практичного досвіду запобігання фіктивному підприємництву; визначив кримінологічну характеристику фіктивного підприємництва в Україні; розкрив особливості кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють фіктивне підприємництво; встановив детермінанти фіктивного підприємництва в Україні; розробив систему ефективних заходів загальносоціального запобігання фіктивному підприємництву; запропонував напрями удосконалення системи заходів спеціально-кримінологічного запобігання фіктивному підприємництву [5].

Однак, слід зауважити, що далеко не всі теоретико-прикладні питання були вирішені приведеними дослідженнями. На сьогодні, враховуючи зміни у економічному стані держави, а також трансформацію кримінальної політики, необхідно констатувати про нагальну необхідність подальшого наукового пошуку оптимальних шляхів зазначених правових проблем.

Мета дослідження. Метою дослідження є оцінка фіктивного підприємництва як загрози економічній безпеці України.

Виклад основного матеріалу. У сучасній правовій доктрині панує думка про наявність тіньового сектору у національній економіці, існування якого, перш за все обумовлюються кризовими явищами, зокрема макроекономічною нестабільністю. Розкриваючи одну із сторін даних процесів Л. Л. Лазебник та А. В. Оніщик зазначили про наявність значних загрозливих масштабів фіктивної складової цих явищ, яка сприяє виходу потужних фінансових потоків з легального сектора, посиленню загальної криміналізації суспільства, та має своїм наслідком відчуження частини ВВП у приватну власність, а також виток фінансових ресурсів за кордон [6, с. 42].

Звернемо увагу на значення слова «фіктивний». У перекладі з латинського «fictio» – це хибне, неправильне, вигадка, вигадане з певною метою, нереальне, а також з французького «fictif» – недійсний, вигаданий, тобто такий, що насправді не існує [7, с. 46].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови визначено поняття «фіктивний» – несправжній, вигаданий, підроблений, фальшивий, фікція [8, с. 1535].

У вітчизняній правовій доктрині хоча і простежується загальний напрямок розуміння відносно сутності фіктивного підприємництва, однак єдиної думки до цього питання так і не склалося. У цьому контексті слід звернути увагу до окремих думок з цього приводу.

І. А. Мозоль під фіктивним підприємством пропонує визнати суб'єктів підприємництва, які створені з використанням неправдивої інформації про його засновників, адміністрацію, місцезнаходження (за підробленими, викраденими документами, на тяжкохворих людей, на осіб без визначеного місця проживання, на громадян за відповідну плату тощо) з метою використання їх як засобу вчинення або прикриття протиправних злочинних дій [9, с. 123].

Ю. В. Опалінський, свого часу досліджуючи особливості кримінальної відповідальності за фіктивне підприємництво дійшов до висновку, що фіктивне підприємництво –

це діяльність фізичної особи (громадянина-підприємця) або юридичної особи (суб'єкта підприємницької діяльності), яка спрямована на фіктивне виконання ними своїх договірних або статутних зобов'язань (імітацію виробничої діяльності), або сприяння в цьому іншими суб'єктами підприємницької діяльності, якщо такими діями було завдано значних матеріальних збитків державі, юридичним особам або громадянам [10, с. 8].

А. С. Мікіш надав власне бачення визначення фіктивного підприємництва, під яким він розглядає «...незаконну або удавану діяльність, яка проваджується від імені фіктивних суб'єктів господарювання різних видів і форм, фізичних осіб-підприємців або службових осіб суб'єктів господарської діяльності щодо суб'єктів комерційного і некомерційного господарювання з метою заволодіння товарно-матеріальними цінностями або отримання інших неконтрольованих прибутків» [5, с. 14].

Дані визначення базувалися на діючій у той час кримінальній забороні фіктивного підприємництва, і враховували наявні в кримінальній нормі недоліки. Однак, законодавець, ігноруючи численні доктринальні доробки, викладені в них зауваження та пропозиції вдосконалення, вибрав шлях декриміналізації. Тому, 25.09.2019 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес», яким стаття 205 була виключена із кримінального закону [11]. Серед наслідків такої законотворчості слід вказати на той факт, що на сьогодні фіктивна діяльність суб'єктів господарювання не тягне за собою ні адміністративну, ні кримінальну відповідальність, оскільки до Кодексу України про адміністративні правопорушення зміни щодо встановлення адміністративної відповідальності за зазначені діяння не вносились (тут слід зауважити, що до предмету нашого дослідження не входить фіктивне банкрутство (ст. 166-17 КУпАП, з огляду на некоректність, на нашу думку, розуміння подання завідомо неправдивої офіційної заяви у якості діяльності).

Законотворці вказували, що декриміналізація ст. 205 КК України призведе до зменшення тиску на бізнес, що в свою чергу призведе до покращення економічної ситуації в Україні. Так, автори поданого до парламенту проекту закону про декриміналізацію фіктивного підприємництва обґрунтовували свою пропозицію твердженням про те, що дана норма кримінального закону стала інструментом зловживань правоохоронних органів та суду під час притягнення осіб до відповідальності. Разом з цим вони стверджували про те, що «декриміналізація фіктивного підприємництва дозволить розглядати створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона як готування до злочину, що відповідає кримінально-правовій суті зазначених дій. Водночас власне прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона за допомогою фіктивного підприємництва зможе розглядатися як спосіб вчинення певних злочинів (зокрема, ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), шахрайства тощо)» [12]. Очевидно, що такі твердження вказують лише на необхідність посилення боротьби із зловживаннями, які практикують правоохоронці. Наведена аргументація зовсім не стосується питання ступеню суспільної небезпечності фіктивного підприємництва, як ознаки яка надає уявлення про сутність забороненого діяння і відмежовує його від незлочинних діянь. Поза увагою авторів, остався об'єкт посягання і шкода, яка заподіюється фіктивними діями в сфері підприємництва державі та суспільству тощо. Про все це було вказано у висновку Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України, який в цілому був негативний та вказував на необхідність доопрацювання цього законопроекту [13].

Нажаль, що цей висновок та інші зауваження до проекту закону не були взяті до уваги законотворцями.

У цьому контексті важливо фіктивну діяльність суб'єктів господарювання необхідно аналізувати не лише як правове явище, а й як економічне явище, оскільки необхідно звертати увагу на причини та умови, які сприяють виникненню фіктивної діяльності, її масштабам, загрозам, деструктивним процесам в легальній господарській діяльності, необґрунтованому використанню бюджетних коштів, зниженню рівня життя населення, як наслідку цього явища. В цілому означені фактори продукують крах економіки України [14, с. 50].

Характеризуючи фіктивні дії у сфері господарювання, насамперед, потрібно визначити яке місце в тіньовій економіці займає така практика суб'єктів господарювання. За думкою І. І. Мазура тіньову економіку слід визначити у якості само організованої системи відносин між економічними суб'єктами, яка з метою отримати економічну вигоду охоплює всі стадії процесу суспільного виробництва. Способи та досягнення отримання вигоди або зменшуються, або підміняються, або повністю приховуються як від закону, так і від безпосередніх учасників. Виходячи із зазначеного, причиною існування тіньової економіки є економічна вигода, яка отримується через зменшення прибутків (офіційних показників доходів) від держави, або їх приховування [15, с. 36].

Варто відмітити також характерні ознаки тіньової економіки у сучасних умовах, на що акцентується увага у науковій літературі: подвійний характер тіньової економіки, що полягає в конструктивних і деструктивних її засадах; мережевість тіньових структур, що сприяє поширенню її у просторій часі; невизначеність її обсягів і масштабів унаслідок неможливості відмежування від офіційної економіки; структурність – наявність стійких зв'язків і відносин усередині тіньової економіки, що забезпечують її цілісність; притаманність усім економічним системам; спільна мотивація тіньової і легальної економіки – отримати прибутки (здебільшого аморальним і злочинним шляхом) [16, с. 9–10].

Фіктивна діяльність суб'єктів господарювання, як елемент тіньової економіки, в умовах сучасної соціально-економічної кризи, стає суттєвою перешкодою для сталого розвитку Української економіки та як наслідок цього, і її повноцінному входженню до світових співтовариств, що загострює питання про активізацію боротьби з нею.

Умовами, що сприяли збільшенню масштабів фіктивного підприємництва на території України, ще до її декриміналізації, стали: відсутність належного контролю з боку правоохоронних і контролюючих органів, налагоджена співпраця з банківськими структурами, непродумана податкова політика держави, й що найбільш, на думку експертів, стимулювало зростання їх кількості – високий рівень корупції державних службовців, які задіяні в здійсненні державної реєстрації, проведенні контрольно-перевірочної роботи суб'єктів господарювання тощо [17, с. 84].

Практика протидії фіктивному підприємству виявила окрему тенденцію його існування. Так, у більшості випадків фіктивні підприємства реєструвалися на «підставних осіб», які, переслідуючи корисливу мету, за грошову винагороду надавали згоду зареєструвати на своє ім'я підприємство, що утворювалось для прикриття незаконної діяльності [18, с. 253].

Слід звернути увагу на той факт, що об'єкт фіктивної діяльності лежить у сфері правових відносин охорони економічної безпеки держави, на такий висновок нашої роботи сутність такої практики: документарне забезпечення реально нездійснюваної підприємницької діяльності направленої на отримання тіньової економічної вигоди, що само по собі представляє загрозу легальній економіці.

Майже всі науковці, які досліджували проблематику фіктивного підприємництва, у свої працях вказують на

наявність наслідків негативного впливу фіктивної діяльності суб'єктів господарювання на суспільство, бізнес та державу.

Так, О. О. Мельник та К. М. Опак вказують на те, що організовані злочинні угруповання, проникаючи в різні сфери та галузі економіки держави, використовують фіктивні підприємства як засіб для вчинення інших тяжких економічних злочинів. Вони організують, планують і розробляють злочинні схеми товарно-грошових і фінансових псевдооперацій з метою заволодіння товарно-матеріальними і грошовими цінностями фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності. Створені ними фіктивні структури використовуються для: незаконного відшкодування ПДВ з бюджету; здійснення переказу грошових коштів у тіньовий сектор економіки або за кордон; легалізації (відмивання) коштів, здобутих незаконним шляхом; ухилення від оподаткування, сплати мита, акцизного податку та вчинення інших злочинів. У результаті злочинного використання фіктивних підприємницьких структур, за повідомленням офіційних джерел, економіці держави завдаються мільярди збитки. Тому боротьба з суб'єктами підприємницької діяльності, які мають ознаки фіктивності, є одним із пріоритетів діяльності правоохоронних органів держави [19, с. 88].

Ще однією формою прояву фіктивного підприємництва є легальна реєстрація фізичних осіб-підприємців, діяльність яких у подальшому може бути фіктивною або такою, що спотворює наслідки господарської діяльності. Створення вказаних суб'єктів підприємницької діяльності – це лише один з методів податкового планування окремого підприємства, тому як самим суб'єктами господарювання, так і контролюючими органами не завжди визнається доцільність викриття таких легальних методів ухилення від оподаткування [20, с. 197].

Внаслідок фіктивної діяльності суб'єктів господарювання, формується нерезалізована складова частина податкового потенціалу, яка щороку завдає суттєвих збитків державі, які б в свою чергу мали слугувати джерелом зростання доходів бюджету. Вказане свідчить про недоотримання державою податків внаслідок фіктивної діяльності суб'єктів господарювання.

На сьогодні фактичне існування фіктивної діяльності суб'єктів господарювання, завдяки відсутності кримінально-правової заборони такої господарської практики, постає перед державою як досить гостра проблема. Перш за все від такого господарювання держава отримує значні

матеріальні збитки. При тому, що виявлення такої фіктивної діяльності та її обмеження податковими органами реалізується у повільному темпі та не в повному обсязі. Відповідно нагальною стає проблема протидії фіктивному підприємству, у тому числі і кримінально-правовими засобами. Наразі розуміння цієї проблематики прослідковується у авторів проекту Нового кримінального кодексу, судячи з передбачення у ньому статті 6.4.6 під назвою «Фіктивне господарювання» [21]. Таким чином, слід стверджувати, що кримінально-правова доктрина, після декриміналізації кримінальної відповідальності за фіктивне підприємство не оставила поза увагою це питання, а знов повертається до нього з врахуванням попередніх нормативних прорахунків, що походить із тесту законопроекту, у якому диспозиція ст. 6.4.6 передбачає зовсім інший підхід до розуміння фіктивного господарювання, ніж той, що був у ст. 205 КК.

Висновки. На сучасному етапі розвитку України неефективність проведення державної податкової політики, нестабільність податкового законодавства, надмірне податкове навантаження на платників податків, відсутність кримінальної відповідальності за фіктивне господарювання призводить до масового поширення фіктивної діяльності та тінізації доходів суб'єктів господарювання, що в свою чергу зумовлює зниження податкового потенціалу країни в цілому.

З метою усунення чинників, які сприяють умовам для здійснення у сфері економіки протиправних діянь суб'єктами підприємницької діяльності, зокрема і фіктивного підприємництва, потрібно, на нашу думку, реалізувати наступні заходи: 1) на законодавчому рівні визначити поняття «фіктивне товариство», «фіктивне підприємство (господарювання)»; 2) внести відповідні доповнення до Кодексу України про адміністративні правопорушення з метою встановлення адміністративної відповідальності осіб, які надають завідомо недостовірну інформацію під час державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності; 3) встановити кримінальну відповідальність за фіктивне підприємство (господарювання); 4) утворити відповідні підрозділи в органах державної фіскальної служби та надати їм повноваження здійснювати державну реєстрацію та вести реєстр суб'єктів підприємницької діяльності; 5) створити єдині автоматизовані бази даних фіктивних підприємств, суб'єктів підприємництва та загублених документів, які посвідчують особу (паспорти, свідоцтва про народження).

ЛІТЕРАТУРА

1. Тіньова економіка: аналітична записка. Міністерство економіки. Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування Відділ з питань економічної безпеки, детінізації економіки та статистики. Київ, Лютий 2022. 14 с.
2. Попович В. Кримінологічний аналіз способів ухилення від оподаткування як джерел тінізації суспільно-економічних відносин. *Економіка, фінанси, право*. 2002. № 3. С. 4-10.
3. Соловійов Е. П. Теоретичні та практичні питання кримінальної відповідальності за фіктивні дії в підприємстві: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Донецький юридичний ін-т МВС при Донецькому національному ун-ті. Донецьк, 2005. 255 с.
4. Бондарчук В. В. Кримінальна відповідальність за фіктивне підприємство (ст. 205 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2013. 19 с.
5. Мікіш А. С. Запобігання фіктивному підприємству в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. 20 с.
6. Лазебник Л.Л., Оніщик А.В. Фіктивна діяльність господарюючих суб'єктів: складова чи екстерналія інклюзивного економічного розвитку? *Генерування інновацій інклюзивного розвитку: національний, регіональний, міжнародний вимір*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (4–5 жовтня 2018 року), м. Запоріжжя [Електронний ресурс] / Редкол.: Прушківська Е. В. (відпов. ред.) Електрон. дані. Запоріжжя: ЗНТУ, 2018. С. 42-45.
7. Смирнов А.А. Вплив «тіньової економіки» на економічне становище в Україні. *Боротьба з економічною злочинністю*: наук.-практ. конф. Донецьк. ін-т внутр. справ. Донецьк, 1998. С. 46-47.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел]. К.; Ірпінь: Перун, 2007. 1728 с.
9. Мозоль І.А. Фіктивне підприємство: до змісту категорії. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. "Право"*. 2012. Вип. 3-4. С. 118-123.
10. Опалінський Ю.В. Кримінальна відповідальність за фіктивне підприємство: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 1998. 21 с.
11. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес: Закон України від 18.09.2019 № 101-ІХ. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 40. ст.219.
12. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес» від 29.08.2019 № 1080. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66310

13. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес» до № 1080 від 29.08.2019 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44270>
14. Оніщик А.В. Методологічні проблеми дослідження фіктивної діяльності в Україні. *Забезпечення сталого розвитку в умовах глобалізаційних трансформацій*: Збірник матеріалів конференції молодих науковців (м. Київ, 26 травня 2018 р.). Київ: АПСВТ, 2018. С. 50.
15. Мазур І.І. Тінізація економіки України в сучасних умовах. *Економіка і право*. 2012. № 20. С. 33-44.
16. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання: аналіт. огляд / [упоряд.: С. С. Чернявський, В. А. Некрасов, А. В. Титко та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 152 с.
17. Марчук М.П. Соціально-правові передумови виникнення та поширення фіктивного підприємництва в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1. С. 83-87.
18. Давиденко В.Л., Дудін М.М. Питання відповідальності осіб, які вчинили злочин, передбачений статтею 205 Кримінального кодексу України «Фіктивне підприємництво». *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3. С. 254-256.
19. Мельник О.О., Опак К.М. Стан протидії фіктивному підприємству в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1. С. 88-90.
20. Грін О. Роль «фіктивних підприємців» у функціонуванні організаційно-економічного механізму оподаткування підприємницької діяльності громадян в Україні. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2009. № 19. С. 195-199.
21. Текст проекту нового Кримінального кодексу України. *Новий кримінальний кодекс. EUAM Ukraine*. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>